

La llengua bretona té futur?¹

ROPARZ OMNÈS
Universitat de Bretanya Occidental

«*Ar brezoneg es va bro*»
«El bretó és la meua pàtria»
Per-Jakez Hélias

1. La Bretanya en la història

Habitada des del paleolític,² la Península d'Armòrica va experimentar la Revolució Neolítica³ al cinqué mil·lenni a. de C. Aquesta va aportar al nostre país —poblat fins aquell moment per «caçadors, pescadors, recol·lectors de fruites i de clòtxines»— unes profundes transformacions: la introducció de l'agricultura i de la ramaderia i, en conseqüència, la densificació i la sedentarització de la població.

Podem afegir que, des del cinqué mil·lenni, van aparèixer els monuments megalítics —«cairns», després dòlmens, menhirs, cromlecs,⁴ etc.—, que van cobrir les nostres regions fins el segon mil·lenni. La seua densitat extrema ens permet suposar que l'Armòrica va ser, en aquell temps, el centre d'una civilització brillant o, com a mínim, va tenir un paper religiós important.

Fins els darrers vint anys, els especialistes es van preguntar quina era la llengua que parlaven els colons neolítics, aquells colons que es barrejaren amb els habitants més antics i els proporcionaren una nova economia i cultura.

El britànic Colin Renfrew va llançar la hipòtesi (la qual sembla lògica) que els colons ja eren indoeuropeus i no dubta en anomenar-los «protoceltes». Aquesta teoria capgira les idees sorgides fins el moment.

Es creia que, a partir d'un nucli primitiu —situat al nord del Mar Negre—,⁵ els pobles que parlaven l'indoeuropeu primitiu s'haurien dispersat cap a l'est i cap a l'oest. Les llengües europees s'haurien diferenciat de la part dels Balcans i haurien conquerit l'Europa central i occidental després de les invasions.

Colin Renfrew, amb altres especialistes, va remarcar que a Europa, els topònims més antics —que designaven les flors i les muntanyes— eren prou similars. D'aquesta manera, les llengües indoeuropees de l'oest —el grec primitiu, l'itàlic, el cèltic, el germànic, l'eslau,

¹ Traducció de l'original manuscrit realitzada en el marc de l'assignatura de Traducció general francès-català (codi 187) del curs 2004-2005, sota la direcció del professor Joan Verdegà. Traductors: Estela Alcalà Tello, Maria Pilar Aparici Villalba, Lluís Baixauli Olmos, Laura Colomar Pérez, María del Carmen Estévez March, María Ángeles Roncero Monzó, Patrícia Maria Rovira Febrer.

² Almenys, des de fa més o menys 500.000 o 600.000 anys, segons els últims descobriments arqueològics.

³ Sorgida cap al nové mil·lenni a l'Orient Mitjà.

⁴ El mot *cromlec'h* ha de pronunciar-se /kromlej/ (c'h, com la jota castellana).

⁵ Avui en dia, se'ls situa al sud del Mar Negre, al costat de Turquia o al nord de l'Iraq.

etc.— s'haurien format al mateix lloc, mentre esperaven que sorgiren altres branques, que serien les llengües diferents.

Durant molt de temps, s'ha exagerat la importància de les invasions i especialment de les conquestes mitjançant guerres. La majoria de les transformacions econòmiques i culturals es van produir de manera pacífica, a conseqüència de modificacions internes o per contaminacions relativament lentes.

En el cas concret de les llengües celtes, és cert que assoliren la seua expansió màxima al primer mil·lenni a. de C., i probablement cap als segles III i II. Estaven en ús des de l'actual Bulgària fins a Gran Bretanya, Irlanda i l'oest ibèric, sense oblidar la Gàl·lia cisalpina, al nord d'Itàlia, i la llunyana colònia gàlata a Turquia. Però no hem de creure que es tractara d'una expansió tardana a partir de l'Europa central:⁶ ja hi havia diferències notables entre els parlars cèltics d'Irlanda i de (Gran) Bretanya, sense oblidar els de la Península Ibèrica.⁷

Hem dit que no calia explicar-ho tot per les invasions. No obstant això, les invasions que tingueren lloc en caure l'Imperi romà foren importants i tingueren repercussions considerables. Algunes tribus germàniques entraren a Gran Bretanya, Gàl·lia i Espanya. Els angles, els saxons i els juts envaïren l'est de l'actual Anglaterra. Els bretons resistiren del segle V al VIII, però, a causa de la progressió dels saxons, es dividiren en cinc grups:

- 1) Els del nord: al districte dels Llacs i al sud d'Escòcia (Regne de Strathclyde).
- 2) Els del País de Gal·les: a l'oest de Severn.
- 3) Els de Cornualla i de Devon, al sud-oest d'Anglaterra.
- 4) Els que creuaren la mar, per establir-se a Armòrica.
- 5) Els que s'establiren a Galícia, sobretot al nord de les actuals províncies de Lugo i la Corunya.⁸

Després de diverses generacions, la llengua bretona desaparegué a Galícia i a la regió de Strathclyde. A Cornualla perdurà fins el segle XVIII i, després d'un eclipsi, va renàixer al segle XX. Continua estant viva al País de Gal·les i a Armòrica.

No sabem si els bretons establerts a Armòrica (sobretot del segle V al VII) eren més nombrosos que els armoricans; tot i això, pensem que els seus parlars no eren molt diferents. En tot cas, la fusió dels dos elements de les poblacions va ser ràpida. Quasi tots els topònims són bretons; el nom mateix del país va ser modificat i el propi terme *Bretanya* designa l'illa britànica més gran i la nostra península.

Els bretons d'Armòrica es desplaçaren cap a l'est i formaren a partir del segle IX un estat unificat i independent, on regnaren reis i, després, ducs. A finals del segle XV, la Bretanya va ser conquerida pels francesos i després annexionada al Regne de França el 1532, encara que va conservar la seua autonomia fins la Revolució del 1789. Llavors va ser dividida en cinc departaments i el seu nom desaparegué dels mapes administratius. L'única concessió que pogueren aconseguir els diputats bretons va ser la conservació de

⁶ Dos importants focus de la civilització celta han estat estudiats pels arqueòlegs: Hallstadd (a principis del primer mil·lenni a. de C.) i La Tène a Suïssa (a finals del primer mil·lenni). Però abans dels «celtes clàssics», hi havia uns «protoceltes». L'arqueòleg Kruta feu remuntar les civilitzacions celtes almenys fins el tercer mil·lenni.

⁷ Pel que sembla, aquests parlars estaven més a prop del gaèlic que del britònic.

⁸ Aquests bretons fundaren el bisbat de Santa Maria de Bretoña, al qual succeí l'actual diòcesi de Mondoñedo.

les «fronteres exteriors», ja que els cinc departaments ocupaven tot el territori de l'antic Estat.

El 1941, sota l'ocupació alemanya, el govern del mariscal Pétain va emprendre una tímida restauració de les regions, però creà un «Pays de la Loire» completament artificial, i va privar així la Bretanya del departament més ric i més poblat, el de Loira Inferior, que més tard esdevingué Loira Atlàntic (la capital del qual és Nantes, l'antiga capital del Ducat).

Després de la Segona Guerra Mundial, els diversos governs que s'hi succeïren evitaren reconstituir la Bretanya, malgrat les protestes, les manifestacions i els sondejors, que revelaren que les tres quartes parts de la població del departament de Loira Atlàntic desitjaven la reunificació. Recentment, el Consell Regional de Bretanya ha votat per unanimitat en favor d'aquesta reivindicació, i el Consell General de Loira Atlàntic ha posat al seu cap l'antic president del Comitè per la Unió Administrativa de la Bretanya. No hi ha res a fer! París no vol saber-ne res! Com diu Marcel Texier (2004: 98): «Aquesta divisió forma part d'una estratègia encaminada a la destrucció total de la realitat històrica, geogràfica i humana que s'anomena Bretanya».

2. Tipologia de la llengua bretona

La separació de les llengües cèltiques⁹ en dos grups, el grup gaèlic (parlat a Irlanda, Escòcia i l'Illa de Man) i el grup britònic (a Gal·les, Cornualla, Bretanya), sembla molt antiga. Per contra, va ser a poc a poc que els parlars de cada grup esdevingueren dialectes i, més tard, llengües diferents. La separació del bretó armoricà i del còrnica només es remunta al segle XII. La distinció entre la llengua bretona i el gal·lès és una mica anterior.

El gal·lès i el bretó comparteixen gran part del seu vocabulari corrent, de les seues mutacions consonàntiques, etc.; en canvi, presenten de vegades estructures sintàctiques allunyades.

D'entre les particularitats del bretó, en podem destacar:

- La regularitat general de les conjugacions: només existeixen cinc verbs vertaderament irregulars i, si recorrem a la conjugació «impersonal», cada temps presenta una sola forma; la distinció de les persones s'estableix mitjançant l'elecció dels pronoms.

- La varietat dels plurals: en general s'utilitza la terminació *-ou* i *-iou* per a les coses, *-ed* per a les nacionalitats, *-ien* per als oficis, etc., sense oblidar la gran quantitat de plurals irregulars.

- La presència del «dual» i del «singulatiu»:

1) Per a designar un parell, tot allò que va de dos en dos, el bretó conserva el singular precedit de l'indicador de nombre. Exemples:

lagad = ull

au daou lagad = els (dos) ulls (literalment: dos ull)

2) Alguns singulars es formen amb una desinença a partir d'un nom col·lectiu.

⁹ Evoquem ací el cas de les llengües celtes que es parlen en l'actualitat, a l'extrem oest d'Europa.

Exemples:

gwez = arbres

eur wezeun = un arbre

- Per últim (i aquesta és la dificultat principal de la llengua), la consonant inicial canvia segons el gènere, el nombre, la funció, etc. Són les anomenades «mutacions».

Exemples:

au tad = el pare

va zad = mon pare

da dad = ton pare

e dad = son pare d'ell

he zad = son pare d'ella

El bretó es caracteritza per una gran flexibilitat, és a dir, l'ordre de la frase variarà en funció de la intenció del locutor. A més, per dir que «Pere escriu una carta a Joan», puc utilitzar més d'una forma:

- *Per a skriv eul lizer da Yaun*

- *Da Yaun e skriv Per eul lizer*

- *Eul lizer a skriv Per da Yaun*

- *Skriva a ra Per eul lizer da Yaun* (insistència en l'acció: «escriure fa ...»)

- *Ema Per o skriva eul lizer da Yaun* (situació; com quan en català s'utilitza el verb estar: «Pere està escrivint...»)

Com diu el poeta Fernand Ouelette (2004:19): «La llengua és l'expressió més profunda i més necessària d'un col·lectiu perquè caracteritza la seua forma de pensar i el seu poder per estructurar el món».

3. El bretó: de la glòria a la decadència

Els testimonis que tenim del bretó antic són pocs, ja que al segle X desaparegueren molts manuscrits, quan la nostra península fou devastada pels víkings. Hem trobat recentment fragments de tractats científics (medicina, astronomia, etc.). Fins el segle XII, el bretó, junt amb el llatí, fou la llengua de l'Estat, del dret i, pel que sembla, també de la literatura oral i escrita.

Al País de Gal·les, s'han conservat millor els escrits, i sabem que el segle VI fou una bona època poètica. Fou llavors quan s'elaboraren els primers *mabinogion*,¹⁰ gènere literari que es va practicar fins el segle XIII i que en gran part va alimentar les fonts de la literatura artúrica, que s'expandí per tota Europa a partir del segle XIII (Perceval, Lancelot, El Sant Grial, Merlín, Tristan i Isolda, etc.).

Diversos autors assenyalen que les seues fonts són, en part, d'origen bretó-armoricà; per altra banda, durant molt de temps, el bretó i l'armoricà van ser la mateixa llengua i, com a conseqüència, es va compartir la mateixa literatura als dos costats del Canal de la Mànega.¹¹

El bretó va conèixer una certa decadència quan les dinasties ducals d'origen francòfon (els Capets i els Plantagenets) feren del francès la llengua de la Cort. El bretó va sofrir una doble decadència:

¹⁰ Els *mabinogion* contaven les proeses de joventut dels herois, una mica com les *mocedades* castellanes.

¹¹ Durant molt de temps el Canal de la Mànega ha estat anomenat «Mar de Bretanya».

- Sociològica: l'alta noblesa (contaminació de la Cort, casaments amb famílies franceses, etc.), seguida d'una petita part de l'aristocràcia i també de la burgesia, abandonà la llengua dels avantpassats.

- Geogràfica: el bretó retrocedí cap a l'oest, encara que fou parlat fins el segle XI a quasi tota la Bretanya. El retrocés geogràfic s'allargà fins el segle XIX.¹²

A l'Alta Bretanya, el francès sols es coneixia a les principals ciutats. Els pagesos parlaven el *gallo*, un dialecte romanç que conserva alguns britonismes.

A la Baixa Bretanya (a l'oest), a l'època de la decadència, les classes dominants coneixien el francès, però els camperols, artesans, obrers, mariners, etc., sols parlaven el bretó. Subsistí una literatura oral (cants, contes) i, en el moment del renaixement de la literatura en llengua bretona, el fil encara no s'havia trencat.

4. El temps del menyspreu i de la persecució

El 1539, només set anys després del Tractat d'unificació de la Bretanya a la corona francesa, el rei Francesc I, per l'ordenança de Villers-Cotterets, va fer del francès la llengua administrativa del regne. Aquest document, invocat de vegades pels adversaris de les llengües minoritàries, perjudicà sobretot el llatí; les llengües i els dialectes no en patiren directament les conseqüències.

Va ser sobretot a partir de la Revolució Francesa quan les llengües minoritàries foren perseguides i considerades els vehicles d'idees reaccionàries. ¿No és cert que Barrère va declarar que «El federalisme i la superstició parlen baix bretó, l'emigració i l'odi a la República parlen alemany, la contrarevolució, italià, el fanatisme, basc...»? Un diputat de la Convenció proposà que es guillotinara una quarta part dels alsacians per tal d'aconseguir, mitjançant el terror, que els altres adoptaren el francès.

El fetixisme de la llengua francesa i el menyspreu dels dialectes i dels que els parlaven s'accentuà al segle XIX. Víctor Hugo, que no sols deia frases genials, gosà afirmar: «El camperol bretó parla una llengua morta (*sic*), cosa que és fer viure el pensament a una tomba». I Ernest Renau, que en canvi estava ben unit a la seua Bretanya natal, s'hagué de resignar a la desaparició de la llengua del país: «Un idioma ja ha viscut prou quan ha estat estimat i quan bons estudis filològics han fixat la seua imatge per a la ciència».

La Tercera República francesa (1870-1940) atorgà a l'escola pública la noble missió de «civilitzar els tujans», de fer-los oblidar els seus idiomes i de fer-los adoptar, gràcies a l'estudi del francès, la llum de la ciència i la religió del progrés.

Jules Ferry, un dels pares de l'escola republicana, no dubtà a declarar el 28 de juliol de 1885 a la Cambra dels Diputats: «Les races superiors [...] tenen el deure de civilitzar les races inferiors». Es tractava de justificar la política colonitzadora de França, però aquest mateix raonament explica la política escolar que es va dur a terme a la metròpoli.

A la Bretanya, com al País Basc i al Rosselló, els vells recorden l'època del «símbol»: si se sorprendia un xiquet parlant en la llengua local mentre jugava, el castigaven i l'obligaven a portar del coll un petit soc o alguna altra «marca d'infàmia». Si volia que l'alliberaren

¹² Hi hagué un llarg període de bilingüisme a l'est de la Bretanya. Al segle XIX, el bretó desaparegué del seu últim bastió de Loira Atlàntic, l'illa de Batz.

d'aquella maledicció, havia d'espitar els seus companys i denunciar aquells qui, com ell, gosaven utilitzar l'idioma local als seus jocs. Aquest sistema de denúncies formava part de «l'educació» de la qual es «beneficiaven» els xiquets dels taujans.

Per l'honor del nostre poble, alguns bretons es rebel·laren en contra d'aquests mètodes odiosos. Però s'ha de reconèixer que la majoria es resignaren i decidiren no transmetre la seua llengua materna als seus fills, per assegurar-se millor que tingueren un bon avenir professional, o això creien ells. El somni d'alguns camperols era veure com els seus fills aconseguien el Certificat d'Estudis Primaris, que penjarien a la paret del menjador, i es convertirien en carters. Mai se sap. El nét seria mestre i el besnét seria enginyer o metge! L'aprenentatge del francès era com la condició per a una promoció social.

5. L'esperança retrobada

Emmanuel Mourier evocava en un dels seus articles «la imprevisibilitat dels renaixements».¹³ Aquesta expressió es pot aplicar al ressorgiment de la literatura bretona al segle XIX després d'un llarg eclipsi.¹⁴

Publicat l'any 1838 i reeditat en diverses ocasions, el llibre *Barzaz Breiz* (“Cants populars de Bretanya”) d'Hersart de la Villemarqué ha «tornat l'orgull als bretons i ha suscitat un despertar literari enlluernador», com diu Yaun Brekilien a la seua obra *Le breton, langue celtique* (1976, “El bretó, llengua cèltica”).

La Villemarqué havia recollit gran quantitat de cants populars i, tot aportant de vegades algunes pinzellades del seu geni, havia fet un magnífic florilegi. Hi havia ací una evocació a la història del nostre país, des dels druides fins els últims combats del poble bretó per les seues llibertats. També hi havia el reflex dels costums pagesos, de llegendes multiseulars, de cants que evocaven anècdotes divertides o tràgiques que havien sobreviscut al deteriorament del temps. Era un vertader *romancero*, com ho remarcà el mateix autor.¹⁵

No és el nostre propòsit resumir ací tota la descendència literària d'aquesta obra mestra. Només cal destacar que, a finals del segle XIX i el segle XX, la literatura en llengua bretona va produir abundants obres a tots els camps: principalment en poesia, però també en novel·la i teatre, que mai havia arribat a desaparèixer del tot.¹⁶

Les revistes *Feiz ha Breiz* (“Fe i Bretanya”) des de 1865, *Dihunamp* (“Despertem-nos!”) a partir de 1905, i per últim i sobretot *Gwalarn* (“Nord-oest”), fundada per Roparz Hemon el 1925, tingueren un paper important en el renaixement literari, ja que

¹³ Aquesta citació, com algunes altres, està extreta de l'obra ja mencionada de Marcel Texier. Emmanuel Mourier, redactor cap de la revista *Esprit*, fou un dels pensadors catòlics més profunds i més originals de la postguerra.

¹⁴ És cert que altres renaixements, com el del català, han estat astoradors i magnífics. En un període més recent, qui hauria pogut preveure la resurrecció de l'hebreu, que ha esdevingut la llengua oficial d'Israel?

¹⁵ Hem trobat als *Barzaz Breiz* temes llegendaris i fins i tot passatges sencers que recorden alguns *romances*. Hi ha hagut influències recíproques? És probable que sí.

¹⁶ Els *Misteris*, anomenats així perquè tracten temes religiosos, tingueren un gran èxit des de l'Edat Mitjana fins al segle XIX. Es poden comparar amb els *Autos sacramentals*.

publicaven les obres dels principals escriptors: Jakez Riou, Youenn Drezen, Abeozen i el propi Roparz Hemon.¹⁷ La constant preocupació de *Gwalarn* fou la de purificar la llengua bretona, demostrar que podia expressar-ho tot i servir de vehicle a tots els gèneres literaris, que es prestava a la traducció de totes les obres cimeres de la literatura universal, des d'Eurípides fins a Puchkin, passant per Shakespeare i Cervantes. La promoció de la llengua bretona no exclouïa, sinó que, ben al contrari, ofería una gran obertura a la cultura universal.

Després de la Segona Guerra Mundial, la producció literària fou important. L'obra més popular fou *Cheval d'orgueil* (1975, "Cavall d'orgull") de Per-Jakez Hélias, que fou traduïda a moltes llengües, fins i tot al japonès i al galleg (*O cabalo do orgulho*), per Xosé Maria Poupen, professor de llengües a Santiago, mort recentment.

Una de les conseqüències d'aquest renaixement literari va ser que els bretons, la llengua dels quals havia estat perseguida i menyspreada al llarg de tant de temps, recuperaren el seu orgull. Quantes vegades he sentit gent ingènua que em deia confidencialment: «Sap?, el bretó no és un dialecte, sinó una llengua que fins i tot té una gramàtica pròpia!». Vaja, quin descobriment!

A partir de 1945, els governs francesos consentiren, gràcies a la pressió dels representants electes locals bretons, occitans, bascs, alsacians, etc., l'ensenyament de llengües minoritàries, dins uns límits ben definits. Aquestes llengües tenien dret a tenir un espai a la ràdio, encara que molt petit, i després a la televisió.

L'èxit dels *Festou-Noz*, festes nocturnes en què els cantants bretonants fan ballar la gent, dels cantautors (com ara Alan Stivel, Glenmor, Dan ar Braz i Denez Prigent, entre altres) i de les corals bretones contribuï molt a tornar als nostres compatriotes l'orgull de la seua llengua.

No obstant això, des d'aquest punt de vista, l'esdeveniment més important va ser la creació el 1977 de les escoles *Diwan* ("Germe"), on no sols s'estudia el bretó, sinó que també s'utilitza com a llengua d'ensenyament, a títol exclusiu durant els primers anys; després, a partir del curs preparatori, conjuntament amb el francès i l'anglès.

També es crearen classes bilingües a l'ensenyament públic (*Div Yez*: "dues llengües") i a l'ensenyament catòlic (*Dihun*: "el despertar").

S'ha salvat la llengua bretona?

6. Ombres i llums

És indiscutible que es va produir una presa de consciència dels perills que corria la llengua bretona i dels mitjans apropiats per salvar-la. Però no era ja massa tard? Aquest és el quid de la qüestió.

S'estima que el 1880 hi havia prop d'1.700.000 parlants de bretó a Bretanya en una població inferior a tres milions; el 1914, encara hi havia 1.300.000. Avui dia, hi ha sens dubte¹⁸ entre 600.000 i 700.000 persones que entenen el bretó i són capaces de parlar-lo al menys una

¹⁷ *Gwalarn* desaparegué després de la Segona Guerra Mundial, però les seues orientacions foren mantingudes per la revista *Al Liamm* ("El lloc"), impulsada per Per Denez i Ronan Huon.

¹⁸ Com que no hi ha cap cens lingüístic, només es poden oferir estimacions.

mica; però sols 250.000 persones l'utilitzen a diari (en una població total d'una mica més de quatre milions d'habitants). La «purificació lingüística» portada a terme sobretot des de l'any 1870 ha donat els seus fruits, i ara la «transmissió de la llengua» entre les generacions és cada vegada menys habitual. El nombre de parlants de bretó disminuirà encara més al menys fins l'any 2020.

Cal afegir que els enemics de la llengua bretona han estat molt actius després de la Segona Guerra Mundial. L'opinió pública ha estat sotmesa a un vertader «rentat de cervell». Amb el pretext que certs militants bretons havien col·laborat amb l'ocupació alemanya,¹⁹ es va practicar la tècnica de l'amalgama: entre els anys 1944 i 1950, qualsevol defensor de la llengua bretona, qualsevol que tocara el *biniou*, la gaita bretona, esdevenia sospitós.

Els governs francesos de la postguerra evitaven adoptar una actitud hostil cap a la llengua bretona. Fins i tot va haver-hi ministres, bretons i no bretons, que recolzaven sincerament el seu ensenyament. Tot i així, massa sovint, el que ha prevalgut en les altes esferes és una actitud hipòcrita. A més, el president Chirac va declarar en un principi que estava d'acord amb la signatura de la *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries* per part de França. Però es va afanyar a consultar el Consell Constitucional, que va insistir que, segons l'article segon de la Constitució francesa, «El francès és la llengua oficial de la República». Com a conseqüència, no hi cap altra llengua per als tribunals i les administracions: la *Carta* és anticonstitucional. Per la mateixa raó, la petició de les escoles *Diwan* per tal d'integrar-se a l'educació nacional és inadmissible. El senyor Lang, ministre d'Educació nacional, va signar solemnement un acord. Què més dóna! *Diwan* practica l'ensenyament del bretó per immersió lingüística. Quin escàndol! Com a últim recurs, que aquesta llengua s'ensenyi a partir del francès, única llengua reconeguda per la Constitució, però iniciar els xiquets a les ciències o a les matemàtiques en bretó, això sí que no!²⁰

El més escandalós és que aquest famós article segon va ser introduït per l'Assemblea Nacional ben tard i, precisament, per impedir l'aplicació de mesures concretes a favor de les llengües minoritàries.

El perill és que els dirigents parisencs no són els únics que s'oposen a qualsevol ensenyament per immersió.

Bernard Poignant, antic diputat i alcalde de Quimper, l'encarregat de fer un informe sobre l'ensenyament de llengües regionals, va gosar afirmar que preferia que li arrancaren totes les dents abans que acceptar la integració de les escoles *Diwan* a l'ensenyament públic mentre aquestes practicaren la immersió.

En el cas d'alguns parlamentaris de partits ben diversos, aquesta actitud va acompanyada d'un recel general respecte a les reivindicacions bretones. Així, ensenyar la història de la Bretanya, ho jutgen com a més perillós que promoure l'ús de la llengua «regional». Atés que la majoria dels militants bretons són molt joves, difícilment els podem acusar d'haver col·laborat amb Hitler. Aquests arguments estan desgastats i són ineficaços! Llavors, se'ls acusa

¹⁹ Hem oblidat que alguns altres havien sigut militants en els maquis bretons o que havien arribat a Anglaterra per unir-se amb els aliats.

²⁰ Quin professor de llengua afirmaria que el sistema d'immersió lingüística no és el millor? A França, a les escoles militars, hi ha oficials nord-americans que imparteixen algunes assignatures tècniques en anglès. Casos iguals, solucions diferents!

de preconitzar el «comunitarisme», el replegament entre ells mateixos, cosa completament injusta quan se sap que va ser gràcies a Bretanya que es va votar el Tractat de Maastricht i que es van signar centenars d'agermanaments entre els municipis bretons i ciutats i pobles de tota Europa, i més enllà. El que importava era trobar una fórmula d'anatema per «demonitzar» tots aquells que tornen a posar en tela de judici els dogmes de la República «única i indivisible». Els nous inquisidors no poden tolerar tal sacrilegi!

No subestimem els obstacles! La lluita per la llengua encara no s'ha guanyat, ni de bon tros! Però en aquest ombrívol cel apareixen igualment alguns clars.

Les escoles *Diwan* s'obriren l'any 1977 amb sols unes desenes d'alumnes. Avui dia, els centres públics i privats que practiquen l'ensenyament bilingüe o trilingüe (bretó, anglès i francès) tenen un total de quasi 20.000 alumnes. Ja no es tracta sols d'un ensenyament de preescolar i de primària, sinó també de col·legis i instituts. L'alumnat augmenta cada any i l'èxit als exàmens (de vegades amb un 100% d'aprovat a la selectivitat) demostra que es tracta d'un ensenyament de qualitat.

Paral·lelament als centres escolars, hi ha cursos nocturns on molts adults s'inicien en el bretó o el perfeccionen. Les corals, cada vegada més nombroses, practiquen el cant en bretó, i de vegades ho fan exclusivament en aquesta llengua.²¹ Cal també tenir en compte les companyies de teatre, els *Festou-Noz* i altres manifestacions que afavoreixen l'ús del bretó.

Des de fa alguns anys, malgrat els entrebancs administratius, quasi tots els municipis de la regió bretonant han disposat panells bilingües a l'entrada de les metròpolis quan el nom oficial no corresponia amb el nom que s'emprava.²² Els noms dels llocs que s'havien afrancesat o deformat, sovint es van rectificar després de fer estudis seriosos, dirigits per especialistes. Als hospitals, a les universitats i a un creixent nombre d'administracions, els taulers són, cada vegada més, bilingües. Alguns bancs accepten xecs escrits en bretó. Hi ha un altre avenç: el registre civil ha acceptat, després de quaranta anys, els noms bretons. Per aconseguir-ho ha calgut recórrer a processos davant de tribunals internacionals.²³

Més recentment, la *Ofis ar Brezhoneg* (Oficina de la llengua bretona) assessora els representants i les institucions locals respecte de la senyalització bilingüe i dels neologismes. Des de fa més de 50 anys, la confederació *Kendalilh* (Continuïtat) agrupa cercles folklòrics i societats culturals, mentre que la *Bodadeg ar Sonerion* (Assemblea de músics) reuneix les *bagadou* (seccions) de tocadors de *bininou*, de bombardí, de tambor, etc. Diverses desenes de milers de joves formen part d'aquests moviments anomenats folklòrics, que han tractat de portar a terme una missió cultural i de donar als seus membres un vertader «orgull bretó». Aquests moviments tracten d'unir avui dia l'acció del Consell Cultural i de l'Institut Cultural de Bretanya, que apleguen centenars d'especialistes d'alt nivell i treballen per la promoció de tots els aspectes de la cultura bretona.

²¹ Els estatuts d'una d'elles precisa: «l'objectiu de la coral és la promoció de la llengua i de la cultura bretones mitjançant el cant» (El cant és un mitjà al servei de la llengua). No s'ha d'oblidar l'acció de les associacions de promoció de la llengua bretona, com ara *Kuzul ar Brezhoneg* (Consell de la llengua bretona), la Federació cultural, on es reuneixen els professors laics d'*Ar Falz* (La falç) i els catòlics de *Bleun-Brug* (Flor de bruc).

²² Alguns noms es van afrancesar; de vegades també, el nom oficial era un nom bretó molt antic, que ja no es corresponia amb la pronunciació actual.

²³ Alguns xiquets van estar un temps sense constar al registre civil perquè els pares refusaven d'afrancesar els seus noms. Per aquest motiu, no van poder gaudir de subsidis familiars, perquè no existien legalment.

No abordarem ací l'acció dels moviments polítics, limitada durant molt de temps, encara que cal recalcar la influència en augment de la Unió Democràtica Bretona, que per primera vegada té representació —des de 2004— a l'oficina del Consell Regional. Aquesta formació reuneix militants autonomistes d'esquerres. Altres militants bretons actuen al si de petits partits de diverses tendències o de partits «hexagonals», on destaquen l'UDF i el Partit Socialista.

Totes aquestes dades afavoreixen un relatiu optimisme. Avui dia, per a la majoria dels bretons, parlar la seua llengua ja no és una vergonya, sinó un orgull.

Afegim-hi un altre element important: el dialecte romanç de l'Alta Bretanya, anomenat *gallo*, s'ensenya avui dia i pot formar part de les matèries que conformen la prova de la selectivitat. Els habitants de l'est de la Bretanya ja no tenen el sentiment de ser els «bretons babaus», ja que ara s'ensenya a Nantes, Rennes, Dinan, etc. Encara més: el bretó lluita per ser la llengua de tota la Bretanya, tot i que ha retrocedit cap a l'oest, però també ha conquerit algunes posicions a l'est, encara que modestes. El bilingüisme del francès-bretó, al qual un petit nombre d'habitants també hi afegirà el *gallo*, es generalitzarà a la Bretanya? Encara n'estem lluny. Però la corba descendent del bretó es podria invertir prompte, o pot donar-se el cas que el nombre de parlants de bretó continue disminuint, a causa de les defuncions, fins el 2020 més o menys, quan assolirà el nivell de parlants més baix: 100.000 persones aproximadament. A continuació, la corba hauria de remuntar.

Per últim, no hem d'oblidar que, per no haver-la ensenyat, la nostra llengua es va dialectalitzar fa segles. Els bretonants vells, com que són quasi tots analfabets en la seua pròpia llengua, es queixen perquè no entenen bé les emissions que es fan en bretó a la ràdio i a la televisió. En contraposició, els bretonants joves l'entenen molt bé i són capaços d'escriure en un bretó unificat. Hi ha un dialecte que està una mica apartat, el de Vannes, i és interessant conservar-lo, encara que només siga per la seua producció literària, que segueix sent notable. A més, els bons parlants de cèltic aconseguen dialogar amb els seus compatriotes de Vannes.²⁴

Alguns militants gosen afirmar que caldria que el bretó dialectalitzat desapareguera per assegurar el triomf del bretó unificat. Obliden que els parlars populars presenten una gran riquesa en girs i en expressions, cosa que s'ha de preservar. Afortunadament, aquesta preocupació la comparteixen molts investigadors i estudiosos.

Hem d'assenyalar finalment que avui dia el 70% dels bretonants viuen a les ciutats. El bretó ja no és una «pervivència rural».

7. Noves perspectives

Per a la nostra llengua, Europa constitueix una bona oportunitat. Gràcies als viatges, als agermanaments i a tots els mitjans d'informació i de comunicació, cap bretó no pot ignorar el bé que Europa ha fet a les llengües minoritàries. A l'Estat espanyol, per exemple, el català, el gallec i el basc, etc. són llengües oficials junt amb el castellà a les regions on es parlen. A més, ocupen un lloc rellevant als mitjans i a l'ensenyament. Catalunya, per exemple, és un model a seguir per a nosaltres!

²⁴ De vegades escoltem entrevistes a la ràdio en les quals el locutor respon en el dialecte de Vannes a preguntes fetes en bretó unificat, i això no suposa cap problema.

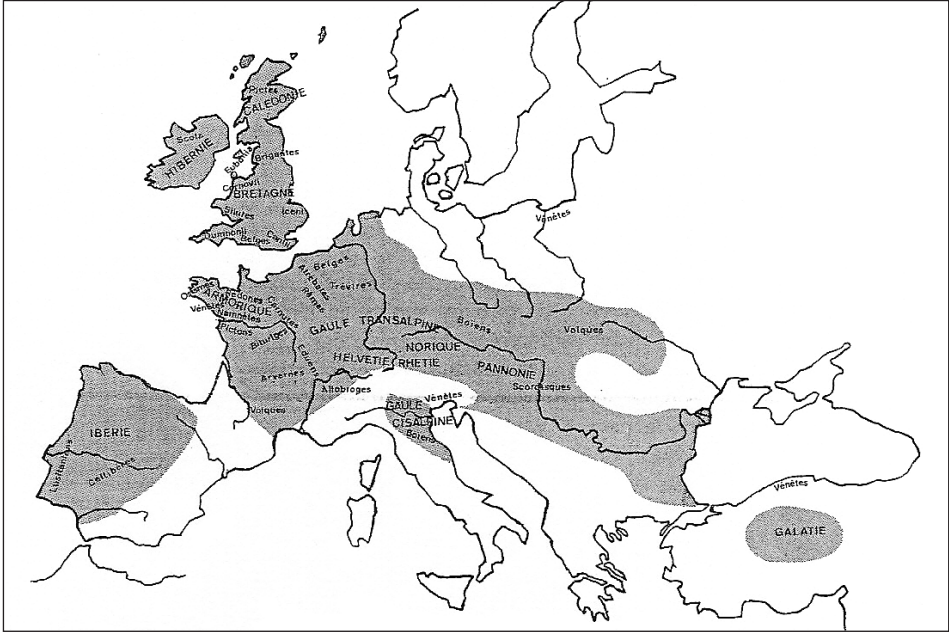
Els bretons han demostrat, sobretot des dels anys 60, el seu dinamisme en el pla econòmic, i aquest dinamisme està molt més relacionat del que pensem amb el despertar cultural.

Els bretons saben que, malgrat els combats de reraguarda dels jacobins (la tendència més centralista durant la Revolució Francesa), els seus drets lingüístics seran reconeguts algun dia, gràcies a la solidaritat dels pobles minoritaris, que es manifesta cada vegada més a Europa i a tot el món. Aquest fet suposa una harmonització entre les polítiques culturals a l'interior del continent i, és clar, la fi de «l'excepció francesa».

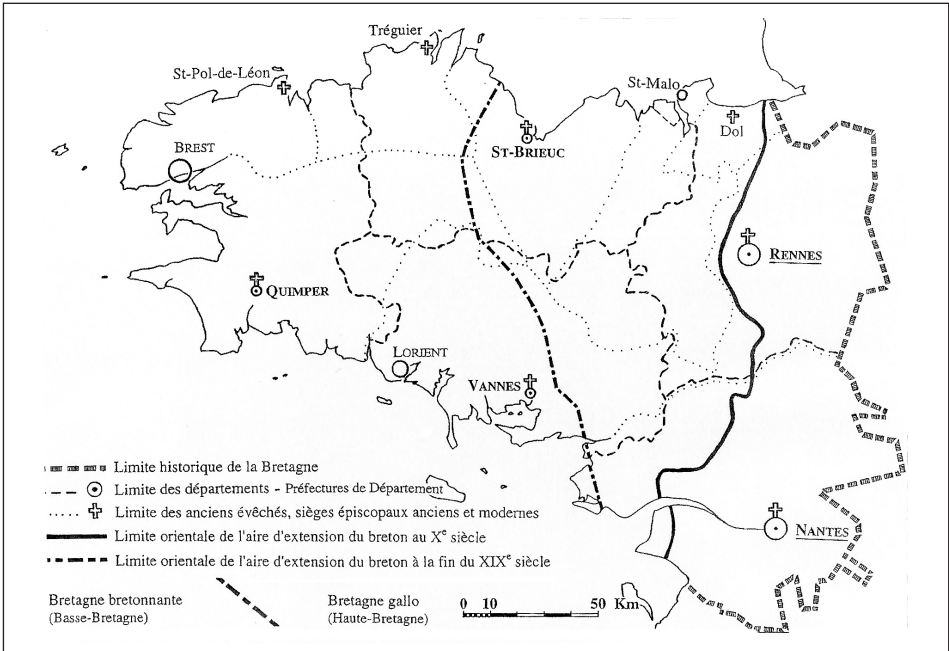
La primera escola Diwan, 1977 (Morvannou, 1980)

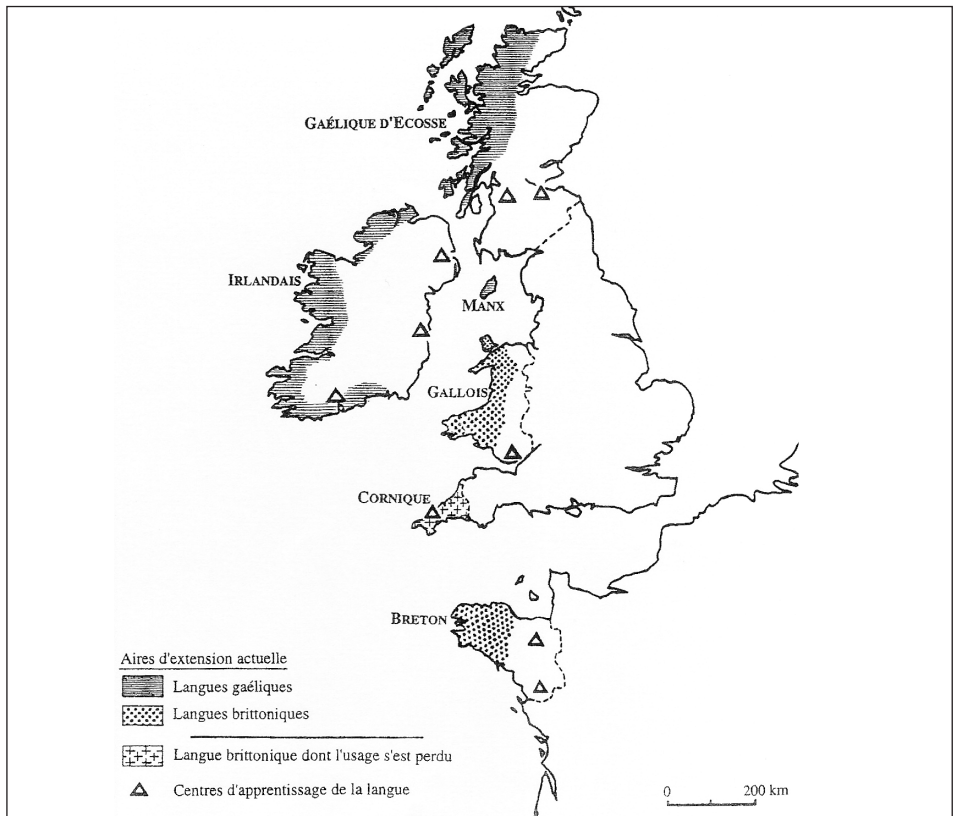

Cèltia, fa 25 segles (Brékilien, 1976)

Bretanya: límits territorials (Omnès i altres, 1998)

Les llangües cèltiques, actualment (Omnès i altres, 1998)**BIBLIOGRAFIA**

- BREKILIEN, Y. (1976): *Le breton, langue celtique*, Quimper, Nature et Bretagne.
- CASSARD, J.-C. i J.-J. MONNIER (coords.)(2004): *Toute l'histoire de la Bretagne*, Morlaix, Skol Vreizh.
- DUHAMEL, M. (1978): *La question bretonne dans son cadre européen*, Quimper, Nature et Bretagne.
- FLEURIOT, L. (1980): *Les origines de la Bretagne*, Paris, Payot.
- HÉLIAS, P.-J. (1975): *Le cheval d'orgueil*, Paris, Payot.
- KRUTA, V. (2000): *Les Celtes, histoire et dictionnaire*, Paris, Robert Laffont.
- MORVANNOU, F. (1980): *Le breton, la jeunesse d'une vieille langue*, Brest, Presses populaires de Bretagne.
- OMNÈS, R. i altres (1998): *Toute l'histoire des Pays Celtiques*, Morlaix, Skol Vreizh.
- RENFREW, C. (1987): *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Londres, Jonathan Cape.
- TEXIER, M. (2004): *La Bretagne n'a pas dit son dernier mot*, Fouesnant, Yorann.
- VILLEMARQUÉ, H. DE LA (1893): *Barzaz Breiz*, Paris, Perrin.

